

Research Paper

Evaluating the Place of the Global Approach to Heritage Management in the Function of Iranian Prehistoric Site Museums

Ameneh Yahyazadeh Ahmadi¹ , Rahmat Abbasnejad Seresti^{*2}

¹ Graduate of Prehistoric Archeology, Faculty of Art and Architecture, University of Mazandaran, Babolsar, Iran (ybanafshehy2@gmail.com)

² Corresponding Author, Associate Professor, Department of Archeology, Faculty of Art and Architecture, University of Mazandaran, Babolsar, Iran (r.abbasnejad@umz.ac.ir)

© The Author(s)

publisher: University of Mazandaran

10.22080/JTPD.2022.23169.3666

Received:

January 23, 2023

Accepted:

July 12, 2023

Available online:

November 6, 2023

Keywords:

Heritage Management, General Archeology, Archaeo-tourism, Site Museum, Iranian Prehistoric Site Museums

Abstract

Despite the growing importance of creating site museums and the way of managing them worldwide, this approach has not been highly regarded by experts and specialists in the field of archeology and tourism in Iran and only a few excavated ancient sites have been exposed to tourists in the form of site museums from different cultural periods. However, so far, the present condition of these site museums has not been evaluated and analyzed according to international standards. Therefore, the present study evaluates the function of Iranian prehistoric site museums based on international standards by using field and documentary studies in a descriptive-analytical approach. Based on the results, in most Iranian prehistoric site museums, global approaches such as archaeo-tourism and general archaeology are of little importance. In this regard, incorrect preservative measures taken to strengthen the identified cultural artifacts from the archaeological excavations of these site museums can be pointed out. In addition, cultural findings obtained from excavations are not well organized; in fact, most of them are exposed to visitors in a traditional way and with the least possible information.

*Corresponding Author: Rahmat Abbasnejad Seresti
Address: Babolsar, Pardis of the University of Mazandaran, Faculty of Art & Architecture, Department of Archaeology.

Email: r.abbasnejad@umz.ir.ac
Tel: 09113525529

Extended Abstract

1. Introduction

Cultural heritage is one of the valuable components in tourism planning and development, which in addition to having economic aspects, is of special importance for identifying the cultural identity of a society and introducing it to the public. Archaeological heritage, which is an important part of cultural heritage, in the case of proper preservation and management, allows archaeologists and other researchers to interpret them for present and future generations. Permanent preservation, which is one of the basic principles of heritage management, requires a lot of costs. However, it is possible to take advantage of the heritage management approach and use the economic potential of the ancient sites to implement their preservation and restoration plans and carry out new studies and excavations in these sites. It should be noted that the process of cultural resources management is seriously related to laws and public support, and communications and the interpretation given to the public are vital. In this regard, cultural heritage management utilizes approaches such as public archeology and archaeo-tourism and provides archaeological information to non-archaeologist audiences by using various tools. Providing this information, for some, can mean public visits from an archeological site or perhaps participating in a part of the excavation of a site. In addition, the mentioned approach can use public support to convince government legislators and private-sector investors to support conservative programs for ancient sites. In fact, the development of education, interpretation, and public understanding is an important part of the issues of cultural heritage management and public

participation. Now, to achieve this, archaeologists use actions such as the creation of site museums, site museums, and archaeological parks. Meanwhile, the site museums are one of the main tools of the heritage management approach with objectives such as preservation and maintenance. The study, display, and interpretation of antiques in their original place, have a special place in the management of ancient resources and tourism development. These types of museums can supply the needs of the local community by improving the quality of residents' lives through the development of tourism and the creation of economic prosperity. Despite the growing importance of creating a site museum and the way of managing them worldwide, this approach has not attracted the experts and specialists' attention in the field of archeology and tourism. Therefore, nowadays, only a small number of the excavated archeological sites in the form of site museums from different cultural periods have been exposed to tourists, even though so far the current condition of these site museums has not been evaluated and analyzed according to international standards.

2. Research Methodology

Therefore, the present research follows a descriptive-analytical approach and uses field and documentary studies to evaluate the performance of the prehistoric site museums in Iran based on international standards.

3. Research Findings

According to the field and documentary studies done in this research, four archaeological site museums from prehistoric periods were identified in the sites of Sialk in Kashan, Shahr-e-Sukhteh in Sistan, Tepe Gholi-Darvish in Qom, and Gohar

Tepe in Mazandaran. The excavators of the mentioned sites, concurrent with the completion of archaeological excavations in these sites, while carrying out continuous preservative measures, exposed the identified artifacts to the public to increase public awareness and the development of the archaeo-tourism approach.

4. Conclusion

According to the results obtained from the evaluation of the present condition of these site museums, it can be stated that in most prehistoric site museums of Iran, global approaches of heritage management such as archaeo-tourism and general archeology are of little importance. In this regard, the improper conservation measures taken to reinforce cultural artifacts identified from archaeological excavations of these site museums can be mentioned. In addition, the cultural findings obtained from these sites have not been well organized; most of these findings have been exposed to the visitors in a traditional way and with the least possible information. In fact, except for the Shahr-e-Sukhteh site museum, which has been inscribed in the World Heritage List, other studied site museums are registered as national ancient places and have only the title of site museum. Therefore, the mentioned site museums are the only excavated archeological sites that have been introduced as site museums by carrying out basic preservative measures, including cobbling on architectural remains identified from them as well as the construction of unstable protective structures on these sites. It is necessary to explain this point

that according to the global approach of cultural heritage management and taking into account the existing international standards for the creation and management of site museums, the best method of preserving and displaying ancient heritage resources is to exhibit them on the site. This is while displaying the artifacts obtained from most of these sites in Iran has not been done where they were identified. During the visit to these sites, management weaknesses and lack of short-term and long-term preservative plans for these sites are visible. Moreover, the existing shortcomings in the various executive sections of the site museums indicate the lack of supervision and periodic control of taken actions by the relevant organizations.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

The authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors appreciate all the scientific consultants in this paper.

علمی پژوهشی

ارزیابی جایگاه رویکرد جهانی مدیریت میراث در عملکرد سایت‌موزه‌های پیش از تاریخی ایران

آمنه یحیی زاده احمدی^۱ ID، رحمت عباس‌نژاد سرستی^۲ ID

^۱ دانش آموخته کارشناسی ارشد باستان‌شناسی، گروه باستان‌شناسی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
(ybanafshehy2@gmail.com)
^۲ دانشیار گروه باستان‌شناسی دانشگاه مازندران، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
(r.abbasnejad@umz.ac.ir)

نویسندگان ©

ناشر: دانشگاه مازندران

10.22080/JTPD.2022.23169.3666

چکیده

میراث باستان‌شناختی میراثی ناپایدار است که در صورت حفاظت نادرست، برای همیشه از میان خواهد رفت. سایت‌موزه‌ها که بخش مهمی از این میراث هستند، با نمایش آثار در مکان اصلی خود، علاوه بر جنبه آموزشی و پژوهشی، از پتانسیل اقتصادی بالایی نیز برخوردارند. از این رو، تنظیم برنامه‌ریزی‌های مدیریتی مناسب برای مراحل کاوش‌های باستان‌شناختی، حفاظت و مرمت اصولی آثار مکشوفه و شیوه صحیح نمایش این آثار، در ارتقای سطح کیفی سایت‌موزه‌ها و در بُعد کلان‌تر، توسعه گردشگری مناطق مختلف نقش بسزایی خواهد داشت. با وجود اهمیت روزافزون ایجاد سایت‌موزه‌ها و نحوه مدیریت آن‌ها در سطح جهان، این رویکرد در ایران چندان مورد توجه متولیان امر و متخصصان حوزه باستان‌شناسی و گردشگری واقع نشده است. در نتیجه، امروزه تنها تعداد اندکی از محوطه‌های باستانی کاوش‌شده در ایران در قالب سایت‌موزه‌هایی از ادوار مختلف فرهنگی در معرض دید گردشگران قرار گرفته‌اند. این در حالی است که تاکنون وضعیت موجود این سایت‌موزه‌ها نیز بر اساس استانداردهای بین‌المللی ارزیابی و تحلیل نگردیده است. از این رو، پژوهش حاضر، با بهره‌گیری از مطالعات میدانی و اسنادی در رهیافتی توصیفی-تحلیلی به ارزیابی عملکرد سایت‌موزه‌های پیش از تاریخی ایران بر مبنای استانداردهای جهانی می‌پردازد. بر اساس نتایج، در بیشتر سایت‌موزه‌های پیش از تاریخی ایران، رویکردهای جهانی چون گردشگری باستان‌شناسی و باستان‌شناسی عمومی از جایگاه چندان برخوردار نیستند. در این زمینه می‌توان به اقدامات حفاظتی نادرست صورت گرفته به منظور استحکام بخشی آثار فرهنگی شناسایی شده از کاوش باستان‌شناختی این سایت‌موزه‌ها اشاره نمود. گذشته از این، یافته‌های فرهنگی به دست آمده از جریان کاوش‌های باستان‌شناختی این محوطه‌ها نیز به شیوه مطلوبی سامان‌دهی نگردیده‌اند. در حقیقت، غالب این یافته‌ها به شیوه سنتی و با ارائه کمترین اطلاعات ممکن در معرض دید بازدیدکنندگان قرار گرفته‌اند.

تاریخ دریافت:

۳ بهمن ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:

۲۱ تیر ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:

۱۵ آبان ۱۴۰۲

کلیدواژه‌ها:

مدیریت میراث؛

باستان‌شناسی عمومی؛

گردشگری

باستان‌شناسی؛

سایت‌موزه؛

سایت‌موزه‌های پیش از

تاریخی ایران.

* نویسنده مسئول: رحمت عباس‌نژاد سرستی

آدرس: بابلسر، دانشگاه مازندران، دانشکده هنر و معماری، گروه ایمیل: r.abbasnejad@umz.ac.ir

تلفن: 09113525529

باستان‌شناسی

۱ مقدمه

در این میان، سایت‌موزه‌ها به‌عنوان یکی از ابزارهای اصلی رویکرد مدیریت میراث، با هدف شناسایی، حفاظت و نمایش آثار در محل، در مدیریت منابع باستانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار هستند (رحیمی‌پور شیخانی نژاد^۴ و همکاران، ۱۳۹۳). از این‌رو، بنا بر استانداردهای بین‌المللی، سایت‌موزه‌های باستان‌شناسی می‌بایست در راستای چارچوب مبانی حفاظت و مرمت عمل نموده و از ظرفیت‌های موجود محوطه، برای کمک به انجام مطالعات پژوهشی، افزایش آگاهی عمومی مردم و فراهم‌آوردن درآمد اقتصادی برای جامعه میزبان استفاده کنند (Willems & Baram, 2008). با این حال، ایجاد سایت‌موزه‌ها در ایران تنها در طول دو دهه اخیر مورد توجه باستان‌شناسان واقع شده است. در این‌راستا، باستان‌شناسان ایرانی کوشش نمودند تا پس از انجام عملیات کاوش در محوطه‌های باستانی مناطق مختلف کشور، به‌منظور توسعه صنعت گردشگری و همچنین معرفی بهتر آثار فرهنگی شناسایی شده در جریان این کاوش‌ها، سایت‌موزه‌هایی در مکان‌های کاوش‌شده، ایجاد نمایند. در نتیجه، این روند در تعداد محدودی از محوطه‌های پیش از تاریخی ایران نیز دنبال گردید. با وجود این، با گذشت بیش از یک دهه از آغاز رسمی فعالیت سایت‌موزه‌های پیش از تاریخی کشور، تاکنون ارزیابی دقیقی بر روی عملکرد و وضعیت موجود آن‌ها بر مبنای رویکردهای جهانی مدیریت میراث فرهنگی صورت نگرفته است. بنابراین، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از مطالعات میدانی و اسنادی وضعیت موجود سایت‌موزه‌های پیش از تاریخی ایران، به ارزیابی عملکرد این سایت‌موزه‌ها بر مبنای رویکردهای جهانی مدیریت میراث فرهنگی می‌پردازد.

میراث فرهنگی، یکی از مؤلفه‌های ارزشمند در برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری است که علاوه بر دارابودن جنبه‌های اقتصادی، برای شناسایی هویت فرهنگی یک جامعه و معرفی آن به عموم مردم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. میراث باستان‌شناسی که بخش مهمی از میراث فرهنگی است، در صورت حفاظت و مدیریت مناسب، این امکان را فراهم می‌کند تا باستان‌شناسان و سایر محققان بتوانند آن‌ها را برای نسل‌های کنونی و آینده تفسیر نمایند (ایکوموس^۱، ۱۹۹۰). درحقیقت، یکی از اهداف دانش باستان‌شناسی، تعریف ارزش‌های میراث فرهنگی برای جامعه کنونی است. از این‌رو، به‌منظور استفاده بهینه از فعالیت‌های این دانش، می‌توان از تفسیر آثار شناسایی‌شده از محوطه‌های باستانی، مشارکت عمومی مردم در حفاظت از این محوطه‌ها و برگزاری فعالیت‌های آموزشی برای گردشگران بهره برد (میراحمدی^۲، ۱۳۹۰؛ Brighton, 2011). پیشینه چنین فعالیت‌هایی در سطوح بین‌المللی به دهه ۱۹۷۰ میلادی بازمی‌گردد (افخمی^۳، ۱۳۹۵). با این حال، از دهه آخر سده بیستم بود که استانداردهایی در زمینه فراگیرشدن باستان‌شناسی در میان اقشار مختلف جامعه در نظر گرفته شد. نتیجه این اقدام، افزایش مشارکت عمومی و حفاظت موثرتر از محوطه‌ها به منظور بهره‌برداری اقتصادی از میراث فرهنگی بود. درواقع، توسعه آموزش، تفسیر و درک عمومی، بخش مهمی از مباحث مدیریت میراث فرهنگی و مشارکت مردمی است (Downum & Price, 1999). در حال حاضر، باستان‌شناسان برای دستیابی به این منظور و همچنین آشناساختن عموم مردم با روند فعالیت‌های باستان‌شناختی، از اقداماتی نظیر ایجاد موزه‌های جانبی، سایت‌موزه‌ها و پارک‌های باستان‌شناسی بهره می‌برند (Jamesan, 2008).

³ Afkhami

⁴ Rahimipour Sheikhaninejad

¹ ICOMOS

² Mirahmadi

۲ ادبیات پژوهش

میراث باستان‌شناسی، بیانگر پیشینه نخستین فعالیت‌های انسانی است؛ مدیریت و حفاظت مناسب این میراث سبب می‌گردد تا باستان‌شناسان و سایر محققان بتوانند آن‌ها را برای نسل‌های کنونی و آینده مورد مطالعه و تفسیر قرار دهند (ایکوموس، ۱۹۹۰). حفاظت دائمی که از اصول اساسی مدیریت یک محوطه باستانی است، نیازمند هزینه‌های بسیاری است. با این حال، می‌توان با بهره‌گیری از رویکردهایی چون مدیریت میراث فرهنگی، باستان‌شناسی عمومی، گردشگری باستان‌شناسی و استفاده از پتانسیل اقتصادی محوطه‌های باستانی، در جهت اجرای طرح‌های حفاظتی و مرمتی آن‌ها و انجام مطالعات و کاوش‌های جدید در این محوطه‌ها بهره جست (استنلی پرایس^۱، ۱۳۸۰؛ Dela Torre & Maclean. 1999؛ Lipe. 2009). در واقع، هدف کلی از برنامه‌های مدیریت میراث فرهنگی و باستان‌شناسی، جلوگیری و کاهش نابودی میراث فرهنگی با استفاده از برنامه‌هایی همچون کاوش، مستندسازی، بررسی و مطالعه مدارک باستان‌شناختی موجود در محوطه‌های باستانی، حفاظت بلندمدت از آثار و تمامی مجموعه‌های مرتبط با این حوزه و پیشگیری از افزایش تخریب-یافته‌ها است. باید توجه داشت که فرآیند مدیریت منابع فرهنگی، به‌طور جدی با قوانین و حمایت عمومی مرتبط است و ارتباطات و تفسیری که برای عموم انجام می‌شود، اهمیت حیاتی دارد (Shackley. 1997; Birch. 2006; GPMAR.) (2000). در این زمینه، مدیریت میراث فرهنگی از رویکردهایی چون باستان‌شناسی عمومی و گردشگری باستان‌شناسی بهره می‌برد.

باستان‌شناسی عمومی، دانشی انعطاف‌پذیر است که با استفاده از ابزارهای مختلف، اطلاعات باستان‌شناسی را به مخاطبان غیر باستان‌شناس ارائه می‌دهد. ارائه این اطلاعات می‌تواند برای برخی به معنی بازدید عمومی از یک محوطه باستان‌شناسی و یا شاید شرکت در بخشی از مراحل کاوش یک محوطه باشد (Benali Aoudia & Chennaoui. 2017). علاوه بر این، رویکرد مذکور می‌تواند با استفاده از حمایت عمومی برای متقاعدکردن قانون‌گذاران و سرمایه‌داران در جهت پشتیبانی از برنامه‌های حفاظتی محوطه‌های باستانی عمل نماید (Birch. 2006).

در مجموع، باستان‌شناسی عمومی و مدیریت میراث فرهنگی به‌منظور حفاظت از میراث تاریخی در قالب انواع موزه‌ها از جمله سایت‌موزه‌ها در تعامل با یکدیگر فعالیت می‌کنند (رنفریو و بان^۲، ۲۰۰۵). سایت‌موزه‌ها با اهدافی چون حفاظت و نگهداری، مطالعه، نمایش و تفسیر آثار باستانی در مکان اصلی خود ایجاد می‌گردند (Erturk. 2006؛ Birch. 2006؛ Pearce. 1993). این نوع از موزه‌ها می‌توانند با بهبود کیفیت زندگی ساکنان محلی منطقه از طریق ایجاد رونق اقتصادی، نیازهای جامعه محلی را تأمین نمایند (Shafarnich. 1993؛ فردانش^۳، ۱۳۹۳). ایجاد و مدیریت سایت‌موزه‌ها مستلزم رعایت استانداردهای بین‌المللی متعددی است که توسط نگارندگان استخراج و در قالب جدول ۱ به آن‌ها اشاره شده است. در ادامه، با در نظر داشتن معیارهای جهانی ذکر شده در جدول ۱، به ارزیابی وضعیت موجود سایت‌موزه‌های پیش از تاریخی ایران پرداخته می‌شود.

³ Fardanesh

¹ Stanley Price

² Renfrew, C., Bahn, P

جدول ۱. استانداردهای بین‌المللی سایت‌موزه‌ها (یحیی زاده، ۱۳۹۸)

عناوین	توضیحات
(۱) برخورداری از ظرفیت تبدیل‌شدن به یک سایت‌موزه براساس ویژگی‌های زیست‌محیطی	- محوطه از نظر ویژگی‌های زیست‌محیطی و طبیعی ارزشمند باشد. - هم‌جواری محوطه با جاذبه‌های طبیعی.
(۲) برخورداری از ظرفیت تبدیل‌شدن به یک سایت‌موزه براساس ویژگی‌های فرهنگی	- هم‌جواری محوطه با جاذبه‌های فرهنگی دارای ارزش تاریخی. - محوطه از نظر تنوع و تعدد آثار فرهنگی غنی باشد. - قدمت و تسلسل زمانی دوره‌های فرهنگی شناسایی‌شده در محوطه.
(۳) انجام کاوش‌های هدفمند باستان‌شناختی به‌منظور ایجاد سایت‌موزه و اقدامات مرتبط	- تعیین شیوه‌های حفاظتی و برآورد هزینه‌های نگهداری و حفاظت از آثار. - انجام هماهنگی لازم با سازمان‌های مرتبط. - برنامه‌ریزی‌های اصولی در جهت مدیریت سایت‌موزه. - تضمین حفاظت و مدیریت مناسب آثار فرهنگی در طول کاوش و پس از اتمام آن. - انجام مطالعات آزمایشگاهی به منظور گاهنگاری آثار فرهنگی در جریان کاوش. - شناسایی و مستندنگاری دقیق یافته‌ها. - تعیین عرصه و حریم محوطه به‌منظور جلوگیری از اقدامات مخرب پیرامون محوطه و آسیب‌های احتمالی. - اطلاع‌رسانی برای معرفی سایت‌موزه به عموم مردم. - پاک‌سازی محوطه، پاکیزگی محیط سایت‌موزه و پیرامون آن از هرچیزی که در ظاهر مجموعه بی‌نظمی ایجاد می‌نماید.
(۴) نمایش آثار مکشوفه در سایت‌موزه و موزه‌های جانبی، سازمان‌دهی یافته‌ها همراه با نورپردازی مناسب	- بهترین روش نمایش و حفاظت از منابع میراث باستانی حفظ و نگهداری و نمایش در محل است که هدف تمامی سایت‌موزه‌هاست. - ایجاد نمایشگاه‌های دائمی یا موقت به‌منظور نمایش و نگهداری آثار در سطح محوطه. - شناسنامه‌دار بودن آثار؛ مشخص‌نمودن جنس، قدمت، زمان و مکان کشف، ابعاد، شرایط نگهداری، تصاویر زوایای مختلف هر اثر. - نورپردازی بخشی از عناصر شاخص و مسیر دسترسی آثار با استفاده از منبع نور مناسب.
(۵) تعبیه سازه‌های مقاوم و استاندارد	- استفاده از سازه‌های حفاظتی مقاوم در برابر سرما، گرما، باد و نزولات جوی مانند برف و باران. - مسقف‌نمودن محوطه کاوش‌شده با مصالح مناسب و هماهنگ با محیط (از نظر جنس مصالح و زیبایی بصری). - استحکام‌بخشی بقایای معماری با استفاده از سازه‌های مستحکم. - استفاده از سازه‌های با قابلیت نصب و جداسازی آسان، استفاده مکرر و هزینه نگهداری اندک.

¹ Yahyazadeh Ahmadi

<p>- وجود سیستم امنیتی الکترونیکی مناسب و پایدار در طول سال برای حفظ امنیت سایت موزه.</p> <p>- حضور چند نگهبان در تمامی ساعات شبانه‌روز برای حفظ امنیت و نظم در سایت موزه.</p>	<p>۶) نصب سیستم امنیتی، حضور دائمی نیروهای حفاظتی در سایت موزه‌ها</p>
<p>- وجود آزمایشگاه‌های مرمت در هر سایت موزه برای انجام امور مرمتی و حفاظتی در زمان حفاری و پس از آن ضروری است، تا در صورت آسیب‌دیدگی و تخریب آثار طی زمان‌های مختلف، عملیات مرمت در زمان مناسب و به‌درستی صورت‌گیرد.</p> <p>- وجود انباری برای نگهداری از آثار فرهنگی به‌دست‌آمده از سایت موزه‌ها در این مکان موجب می‌شود ضمن حفاظت از آن‌ها، انجام مطالعات پژوهشی بر روی این آثار را تسهیل نماید.</p> <p>- وجود اسناد و بانک داده‌ها جهت بهره‌برداری آموزشی و انجام مطالعات پژوهشی.</p>	<p>۷) وجود آزمایشگاه‌های مرمت و حفاظت، انبار برای نگهداری از آثار فرهنگی و مرکز اسناد و بانک داده‌ها</p>
<p>- تعبیه مسیرهای دسترسی استاندارد با استفاده از مصالح مناسب و بادوام در برابر رشد قارچ‌ها.</p> <p>- استفاده از مصالح سبک و قابل انعطاف و دارای فرم‌های متفاوت.</p>	<p>۸) مسیرهای دسترسی مناسب</p>
<p>- حضور متخصصین مختلف در تیم حفاری (در زمینه‌هایی چون گیاه‌باستان‌شناسی، انسان‌شناسی، استخوان‌شناسی، جانورشناسی و ...).</p> <p>- استفاده از متخصصان باستان‌شناس و آشنا با سایت موزه و امور گردشگری به‌عنوان راهنمای گردشگران.</p> <p>- بهره‌گیری از متخصصان مرمت‌گر برای امور مرتبط با مرمت یافته‌ها.</p>	<p>۹) استفاده از متخصصین</p>
<p>- ارائه اطلاعات کوتاه و مختصر در مورد آثار فرهنگی و یافته‌های حاصل از کاوش محوطه در تابلوهای راهنمای آن.</p> <p>- طراحی بروشور چندزبانه با تصاویر باکیفیت برای معرفی محوطه به گردشگران.</p> <p>- نمایش فیلم‌های مستند تهیه‌شده از محوطه و آثار مکشوفه از آن.</p> <p>- طراحی ماکتی از سایت موزه و قرارداد آن در بخش ورودی.</p> <p>- بازسازی بخش‌هایی از محوطه با استفاده از تصاویر متحرک و قرارداد آن در کنار آثار فرهنگی شناسایی شده.</p>	<p>۱۰) تعبیه تابلوهای راهنما و ارائه اطلاعات تکمیلی، استفاده از روش‌های تفسیری متفاوت</p>
<p>- ایجاد کارگاه‌های آموزشی عملی مرتبط با هر سایت موزه که منجر به مشاهده مستقیم بازدیدکنندگان می‌شود، می‌تواند در جذابیت بصری مؤثر واقع گردد. در این زمینه می‌توان به برقراری کارگاه‌های سفالگری و ساخت پیکرک‌ها و دیگر آثار فرهنگی به‌دست‌آمده از کاوش محوطه‌ها اشاره نمود.</p> <p>- ایجاد کارگاه‌های آموزشی تئوری جهت افزایش سطح آگاهی عمومی برای علاقمندان.</p> <p>- ایجاد مکانی برای عرضه آثار بازسازی‌شده از یافته‌های یک سایت موزه.</p> <p>- احداث مرکز خرید برای ارائه محصولات فرهنگی و مواد غذایی محلی توسط مردم بومی، پارکینگ، سرویس بهداشتی و ایجاد محیطی برای استراحت و تغذیه بازدیدکنندگان.</p> <p>- فراهم نمودن شرایط مساعد حمل و نقل.</p>	<p>۱۱) برقراری کارگاه‌های آموزشی، ایجاد امکانات رفاهی و خدماتی مناسب برای بازدیدکنندگان</p>

<p>- بازدید از چگونگی روند و وضعیت کیفیت امور انجام‌شده در رابطه با حفاظت، مرمت، ثبت و ضبط، ایجاد گالری‌های موقت، کارگاه‌های مرمت، کارگاه‌های آموزشی و شیوه‌های حفاظتی و مرمتی. - بررسی وضعیت فیزیکی سایت‌موزه‌ها و یافته‌های فرهنگی آن‌ها از نظر تغییرات ایجاد شده در اثر آسیب‌دیدگی‌های احتمالی و برطرف نمودن آن‌ها.</p>	<p>۱۲) اتخاذ برنامه‌های نظارتی دوره‌ای</p>
--	--

۳ یافته‌ها و بحث

ارزیابی عملکرد سایت‌موزه‌های پیش از تاریخی ایران از منظر رویکرد مدیریت میراث

۱- سایت‌موزه سیلک

محوطه باستانی سیلک که در جنوب‌غربی شهر کاشان قرار گرفته است شامل دو تپه جنوبی و شمالی به فاصله‌ای حدود ۶۰۰ متر از یکدیگر و دو گورستان به نام‌های الف و ب است (جاوری^۱، ۱۳۹۵؛ گرشمن^۲، ۱۳۷۹). این محوطه یکی از نخستین محوطه‌های باستانی فلات ایران است که در فهرست آثار ملی ایران ثبت شده و مطالعات باستان‌شناختی ارزشمندی بر روی آن صورت‌گرفته است. در نتیجه مطالعات مزبور آثاری از دوران پیش از تاریخ و دوران تاریخی در این محوطه شناسایی گردید (Ghirshman, 1938 & 1939؛ Nokandeh, 2010, P: 37؛ ملک شهمیرزادی^۳، ۱۳۸۱). در سال ۱۳۹۳ خورشیدی، در راستای توسعه طراحی سایت‌موزه‌ها در ایران، فاز نخست سازمان‌دهی سایت‌موزه سیلک با هدف استحکام‌بخشی اسکلت‌های انسانی، سامان‌دهی مسیر بازدید گردشگران، سامان‌دهی سقف و نورپردازی موزه، نظافت و پاک‌سازی محیط، نصب آبراهه‌ها، اصلاح فنس‌کشی‌های اطراف تپه جنوبی و اجرای یک لایه کاهگل حفاظتی روی آثار باقی‌مانده صورت پذیرفت (خبرگزاری فارس^۴، ۱۳۹۳). به‌همین منظور، بقایای معماری شناسایی‌شده در جریان کاوش‌های

باستان‌شناختی این محوطه با استفاده از اندود کاهگلی پوشیده شد و برای جلوگیری از تخریب آن‌ها در اثر ریزش نزولات جوی، بخش‌هایی از این آثار با استفاده از سازه‌های حفاظتی مسقف گردیده است. در تکمیل اقدامات مذکور، با ایجاد آبراهه‌هایی سیمانی در سطح تپه، کوشش‌گردیده تا این نزولات جوی را از مسیرهای مشخص به بیرون از عرصه محوطه هدایت نمایند. علاوه بر این، به‌منظور دسترسی بهتر بازدیدکنندگان به بخش‌های مختلف محوطه، مسیرهای دسترسی متعددی شامل یک راه آجرفرش در قسمت ورودی تپه، محوطه‌ای پوشیده از سنگ‌ریزه‌ها در اطراف این راه و همچنین پلکان‌های طویل چوبی در مکان‌های مختلف آن تعبیه شده است. با وجود این، با گذشت چند سال از اجرای فاز نخست سامان‌دهی سایت‌موزه سیلک، پیشرفت‌چندانی در این پروژه مشاهده نمی‌گردد؛ چراکه در بازدید از تپه جنوبی در نگاه نخست به جز قسمتی از بقایای معماری نامشخص پوشیده شده با اندود کاهگلی و سازه‌های حفاظتی (از جنس ایرانیت) ناپایداری که با قراردادن تخته‌های چوبی سنگین روی آن‌ها کوشش گردیده تا بر استقامت‌شان بیفزایند، آثار دیگری مشاهده نمی‌شود (تصویر ۱). این سقف‌های سبک ایرانیت غیراستاندارد، علاوه بر آسیب‌رساندن به پیکره معماری محوطه، مانع دید بازدیدکنندگان می‌شوند. گرچه بخش اندکی از آثار به‌دست‌آمده از کاوش‌های سیلک در موزه جنبی آن به نمایش گذاشته شده

¹ Javari

² Girshman

³ Malek Shahmirzadi

⁴ Fars news

دارند. این فاصله در برخی موارد تا حدی است که به سستی می‌توان بخش‌های مختلف معماری محوطه را تشخیص داد. برای پی‌بردن به این مسأله می‌توان به کارگاه‌های کاوش‌شده توسط گریشمن اشاره نمود که امروزه کاملاً از دسترس و دید بازدیدکنندگان دور مانده است. از سوی دیگر، فاصله بسیار اندک سازه‌های حفاظتی تعبیه‌شده بر روی بقایای معماری محوطه موجب تخریب سیمای منظره آن گردیده و بازدیدکنندگان را از مشاهده دقیق و واضح آثار بی‌بهره گذاشته است. نمونه بارز این امر را به خوبی می‌توان در نحوه حفاظت و نمایش بقایای معماری و گورهای شناسایی‌شده در پایین سازه خشتی بزرگ (موسوم به زیگورات سیلک) در تپه جنوبی مشاهده نمود. در این قسمت که بخشی از آثار فرهنگی محوطه به نمایش گذاشته شده است، در میان آثار معماری موجود، بقایای تدفین‌های انسانی شناسایی‌شده از این بخش از محوطه درون محفظه‌های شیشه‌ای دیده می‌شوند. گرچه ارائه چنین آثاری در مکان اصلی خود حایز اهمیت است، لیکن نحوه ارائه آن‌ها چندان جالب نیست؛ به گونه‌ای که در این قسمت اسکلت‌های انسانی بدون ارتباط با ساختار گورهای به دست آمده از آن‌ها ارائه گردیدند و برگه‌های راهنمای کاغذی نصب‌شده روی محفظه‌های شیشه‌ای، مانع از دید بازدیدکنندگان می‌شود (تصویر ۲).

است، اما محوطه در نظر گرفته شده برای این موزه بسیار کوچک و تکنیک‌های ارائه آثار در این مکان نیز سنتی و در نتیجه گنگ و کسل‌کننده است. از سوی دیگر، با ورود به محوطه و در ابتدای بازدید، مسیرهای دسترسی ناهمگون تعبیه‌شده در آن به صورت ناخوشایندی خودنمایی می‌نمایند؛ به گونه‌ای که ابتدای مسیر با استفاده از یک راه آجرفرش که در اطراف آن سنگریزه‌های ریخته‌شده بر سطح دیده می‌شود، آغاز گردیده و در ادامه، بخشی از این مسیر به پلکان‌های چوبی و بخشی دیگر به پله‌های آجری منتهی می‌شود. پلکان‌های چوبی تعبیه‌شده در این مکان گذشته از حجم و وزن بسیارشان، از نظر تأمین امنیت بازدیدکنندگان نیز فاقد اشکال نیست؛ چنان‌که فاصله مابین برخی از چوب‌های این مسیر به گونه‌ای است که در تردد افراد سالخورده و کودکان مشکل‌ساز و خطرآفرین است.

باید توجه داشت که براساس استانداردهای بین‌المللی، هدف از ایجاد چنین مسیرهایی، سهولت دسترسی بازدیدکنندگان و ارائه بهتر آثار باستانی به آن‌هاست؛ در حالی‌که مسیرهای دسترسی بازدیدکنندگان به آثار باستانی نمایش‌داده‌شده در سایت موزه سیلک کاشان به گونه‌ای طراحی و تعبیه شده‌اند که از کارگاه‌های کاوش باستان‌شناختی باستان‌شناسان ایرانی و خارجی و همچنین آثار معماری موجود در سطح تپه فاصله چشمگیری

تصویر ۱. سایت موزه سیلک. سازه حفاظتی از جنس ایرانیت، مسیرهای دسترسی چوبی و سنگ‌فرش، آبراهه‌های سیمانی (نگارندگان)

تصویر ۲. سایت موزه سیلک. ۱) نمای کلی از بقایای تدفین انسانی. ۲ و ۳) وضعیت برگه اطلاعات اثر و تابش نور خورشید بر روی داده انسانی. ۴) جداسازی برگه اطلاعات بدون پاک‌سازی محل چسب (نگارندگان)

موجود در ارتباط با مدیریت سایت موزه سیلک می‌توان به عدم پاک‌سازی سطح محوطه از گیاهان خودرو و بوته‌ها و قدیمی و ناخوانا بودن تابلوهای راهنمای نصب‌شده در ورودی محوطه (به‌ویژه تابلوی واقع در خیابان منتهی به تپه سیلک)، اشاره نمود.

۲- سایت موزه شهر سوخته

محوطه شهر سوخته که یکی از نخستین شهرهای شکل‌گرفته در فلات ایران محسوب می‌شود، در استان سیستان و بلوچستان و ۵۶ کیلومتری جنوب‌غربی شهر زابل (در کنار راه زابل- زاهدان) واقع شده است. براساس مطالعات باستان‌شناختی انجام‌گرفته در شهر سوخته، این مکان از ۳۲۰۰ پیش از میلاد تا ۲۰۰۰ پیش از میلاد، مسکون بوده است (سید سجادی^۱، ۱۳۹۷؛ Tosi, 1983؛ Sajjadi, 2003). شهر سوخته در سال ۱۳۹۳ خورشیدی به‌عنوان هفدهمین اثر ایرانی در فهرست میراث جهانی یونسکو ثبت شد. وضعیت فعلی این محوطه با توجه به اهمیت و جایگاه آن در رشد صنعت گردشگری کشور، نشان‌دهنده آن است که می‌بایست توجه بیشتری در این حوزه صورت گیرد. گرچه مطالعاتی در رابطه با ایجاد یک سایت موزه در این شهر سوخته انجام گرفته و طرح‌های مختلفی در این

علاوه بر این‌ها، تعبیه آبراهه‌های نامناسب که با استفاده از مصالح سیمانی در نقاط مختلف تپه جنوبی و در کنار کارگاه‌های کاوش‌شده ایجاد گردیدند به همراه لوله‌های پلاستیکی که در مجاورت سازه بزرگ خشتی واقع در این تپه به‌صورت معلق و آویزان دیده می‌شوند، جلوه بسیار بدی به محوطه سیلک داده است. فقدان تابلوهای راهنمای دربردارنده اطلاعات عمومی محوطه که می‌بایست در کنار مسیرهای دسترسی بازدید از آثار یا در مجاورت کارگاه‌های کاوش نصب شوند، از کاستی‌های دیگر این محوطه است. در این راستا می‌توان تنها به چند بئر که به ارائه تاریخچه کلی کاوش در محوطه و آثار شناسایی‌شده از آن پرداخته است اشاره نمود که در یکی از نقاط کور محوطه، بر روی دیوار یکی از بناهای مجاور ورودی سایت موزه نصب شده است. در مجموع، در سطح محوطه به استثنای چند تابلوی راهنمای بسیار کلی و تابلوهای اخطار، برچسب و تابلوی راهنمای مناسبی برای ارائه اطلاعات مرتبط با محوطه مشاهده نمی‌شود. در نتیجه، چنین محوطه‌هایی که فاقد اطلاعات اولیه و جذاب برای بازدیدکنندگان هستند به لحاظ تفسیری و نمایشی کمتر مورد توجه گردشگران داخلی و خارجی قرار می‌گیرند. از سایر مشکلات

¹ Seyyed Sajjadi

مسیر، از ابتدای ورود به محوطه به سمت بخش‌های مختلف آن راهنمایی می‌شوند. نکته‌ای که می‌بایست در خصوص مسیر مذکور و پلکان‌های چوبی تعبیه‌شده در آن در نظر داشت، فاصله زیاد میان پلکان‌ها از یکدیگر و در نتیجه تردد دشوار افراد سالخورده و کودکان است؛ چنان‌که در برخی از قسمت‌ها، فرسودگی مسیر و ریزش بخش‌هایی از آن، احتمال سقوط بازدیدکنندگان را در پی دارد. لذا با برطرف نمودن این نقیصه می‌توان امنیت بیش‌تری برای بازدیدکنندگان برقرار نمود. از سوی دیگر، با توجه به وسعت زیاد محوطه شهر سوخته (بالغ بر ۱۵۰ هکتار) و به تبع آن، خستگی بازدیدکنندگان در هنگام بازدید از محوطه، لزوم ایجاد مکان‌های موقتی به‌منظور استراحت آن‌ها بیش از پیش احساس می‌شود. وسعت زیاد این محوطه سبب می‌گردد تا بازدید دقیق و کامل از این مکان به زمانی بیش از یک روز نیاز داشته باشد. بنابراین، ساخت مهمان‌پذیرهای کوچک در اطراف محوطه می‌تواند راهگشا باشد.

آن‌چه به‌عنوان یک کاستی بزرگ در محوطه شهر سوخته دیده می‌شود، عدم ارائه آثار شناسایی‌شده از کاوش‌های باستان‌شناختی آن درون محوطه و در کنار بستر فرهنگی آن‌هاست. در واقع، بخش اعظم آثار فرهنگی به‌دست‌آمده از این مکان در مخازن و انبارهای ادارات و سازمان‌های مرتبط نگهداری می‌شوند و برخی دیگر به‌منظور نمایش در موزه‌های مختلف سایر نقاط کشور ارسال شده‌اند. با این وجود، بخشی از آثار مذکور نیز در موزه جانبی محوطه شهر سوخته نگهداری و در معرض دید بازدیدکنندگان گذاشته شده است (تصویر ۳). لازم به توضیح است که با توجه به محدودیت‌های موجود در ارتباط با ساخت‌وسازهای کنونی در محدوده عرصه و حریم شهر سوخته، موزه مذکور در سوی دیگر جاده اصلی زاهدان به زابل و با فاصله از محوطه احداث شده است.

رابطه ارائه شده است، اما به دلایل گوناگونی همچون عدم تأمین بودجه، تغییرات مدیریتی و عدم استفاده از ظرفیت‌های موجود اجرایی نشدند.

در ارتباط با وضعیت کنونی شهر سوخته باید به این نکته توجه داشت که هر ساله، هم‌زمان با پایان کاوش‌های باستان‌شناسی این محوطه، اقدامات حفاظتی اولیه از جمله اندود کاهگلی بقایای معماری شناسایی‌شده صورت گرفته است. در شهر سوخته، برخلاف سایر محوطه‌های کاوش‌شده در نقاط مختلف ایران نشانی از پوشش فضاها نیست. این امر در وهله نخست به کمبود نزولات جوی در این منطقه بازمی‌گردد، لذا کاوش‌گران منطقه نیازی به برپایی چنین سازه‌هایی احساس ننموده‌اند. از طرفی، با در نظر داشتن شرایط آب و هوایی خاص استان سیستان و بلوچستان، به همراه وسعت زیاد محوطه شهر سوخته، امکان استفاده از پوشش‌های حفاظتی وسیع بر روی محوطه وجود ندارد؛ زیرا بادهای شدیدی که در منطقه می‌وزد به این پوشش‌ها و به تبع آن به لایه‌های فرهنگی زیر آن‌ها آسیب می‌رساند. با وجود این، با توجه به ادامه کاوش‌های باستان‌شناختی در محوطه، می‌بایست سازه‌هایی در این مکان‌ها احداث گردند که علاوه بر صرف هزینه‌های کم‌تر، در صورت گسترش سطوح مورد کاوش، قابلیت توسعه نیز داشته باشند. در طراحی ورودی کنونی محوطه از الگوهای معماری کهن منطقه استفاده شده است که با در نظر داشتن این امر که عدم اطلاع بازدیدکنندگان از این مسأله سبب می‌گردد تا این ورودی متأخر را به اشتباه به‌عنوان اثری تاریخی تلقی نمایند، شایسته است تا مدخلی جدید با برخورداری از سبک معماری مدرن برای ورودی مذکور طراحی گردد (کیهان‌پور^۱ و همکاران، ۱۳۹۶). مسیر دسترسی به مناطق مختلف محوطه که از ورودی مذکور آغاز می‌گردد، مسیری چوبی با طراحی ساده و منطبق بر اصول حفاظتی است که به بافت محوطه نیز آسیب نمی‌رساند. علاوه بر این، بازدیدکنندگان با بهره‌گیری از این

^۱ Kayhanpour

می‌بایست در نحوه جاگذاری آن‌ها دقت بیشتری صرف نمود. علاوه بر تابلوهای مذکور، راهنمایان گردشگری شهر سوخته که در موزه جانبی آن استقرار دارند، از جایگاه ویژه‌ای در شناخت بیشتر بازدیدکنندگان از این محوطه برخوردار هستند. بنابراین می‌بایست با نصب تابلوهای متعدد در مکان‌های گوناگون و در معرض دید بازدیدکنندگان، آن‌ها را از حضور این راهنمایان آگاه نمود تا از دانش فنی ایشان بهره‌برداری نمایند.

گذشته از اقدامات حفاظتی که پیش‌تر ذکر گردید، در راستای راهنمایی بیشتر بازدیدکنندگان در بازدید از محوطه شهر سوخته، در کنار بقایای معماری شناسایی‌شده از کاوش‌های باستان‌شناختی آن، تابلوهایی که در بردارنده اطلاعات تاریخی هر یک از این مکان‌ها هستند تعبیه شده است (تصویر ۴). تابلوهای مذکور گرچه از لحاظ اطلاعات ارائه‌شده، مفید و ارزشمند هستند، لیکن در برابر بادهای شدید منطقه از مقاومت چندانی برخوردار نیستند؛ لذا

تصویر ۳. موزه شهر سوخته (واثق عباسی، ۱۳۹۸)

تصویر ۴. تابلوهای اطلاعات نصب‌شده در محوطه شهر سوخته (کریمی، ۱۳۹۴)

۳- سایت‌موزه قلی‌درویش

محوطه قلی‌درویش در فاصله دو کیلومتری حاشیه جنوبی شهر قم (ابتدای جاده قدیم قم- کاشان) و در یک کیلومتری شمال شرقی روستای جمکران واقع شده است (سرلک و رفیعی^۱، ۱۳۹۷؛ سرلک^۲، ۱۳۸۶). محوطه مذکور در گذشته وسعتی بالغ بر ۱۰۰ هکتار را در بر می‌گرفته است (شعرباف^۳، ۱۳۹۲). در حال حاضر، در نتیجه آسیب‌های بسیار شدید و جبران‌ناپذیر ناشی از انجام پروژه‌های عمرانی، ساخت‌وسازهای شهری و انجام فعالیت‌های کشاورزی که در سه دهه اخیر درون عرصه محوطه انجام شده است، بقایای استقراری واقع در عرصه محوطه قلی‌درویش، به صورت پشته‌های کوچک و جدا از هم در محدوده‌ای بالغ بر ۳۰ هکتار دیده می‌شوند. علاوه بر تخریب بخش‌های زیادی از عرصه محوطه، محدوده حریم آن نیز مورد دخل و تصرف بسیاری قرار گرفته است (Kleiss, 1983؛ سرلک^۴، ۱۳۸۹). با وجود این، در نتیجه مطالعات باستان‌شناختی صورت‌گرفته در قلی‌درویش، لایه‌های فرهنگی- استقراری هزاره پنجم پیش از میلاد، دوره مفرغ قدیم، عصر آهن، دوره‌های تاریخی به‌ویژه ساسانی و دوره‌های پس از اسلام مانند سلجوقی، ایلخانی و قاجار شناسایی شده است (سرلک و رفیعی، ۱۳۹۷؛ سرلک، ۱۳۸۹؛ سرلک و عقیلی^۵، ۱۳۸۴). قلی‌درویش یکی از معدود محوطه‌های پیش از تاریخی ایران است که در حال حاضر به‌عنوان یک سایت‌موزه از این دوران معرفی شده است. گرچه آغاز مطالعات و کاوش‌های باستان‌شناسی در این مکان در اثر فعالیت‌های راه‌سازی بوده است، با این‌حال، با گذشت زمان، این کاوش‌ها شکل منسجم‌تر و هدفمندتری به‌خود گرفته است. به‌گونه‌ای که پس از استخراج اطلاعات کلی درخصوص دوره‌های استقراری- فرهنگی

محوطه و تعیین عرصه و حریم آن، با توجه به تخریب لایه‌های فوقانی تپه و مضطرب‌بودن لایه‌های تحتانی آن، کاوش در این محوطه با دقت بیش‌تری پیگیری شد. درکنار این موارد، وجود استقرارهایی از دوران مفرغ متاخر و عصر آهن I، لزوم کاوش در لایه‌های فرهنگی این دوران را بیش‌تر نمایان می‌سازد. اهمیت وجود چنین بقایای، زمانی بیش‌تر مشخص می‌گردد که بدانیم تا پیش از شناسایی و کاوش تپه قلی‌درویش، غالب محوطه‌های شناسایی‌شده از عصر آهن در ایران شامل گورستان‌های بدون ارتباط با محوطه‌های استقراری بوده است و در فلات مرکزی ایران محوطه استقراری از این دوران شناسایی نشده بود. لذا، هیأت باستان‌شناسی قلی‌درویش با درنظرداشتن محدودیت‌هایی که پیش‌تر ذکر گردید و اهمیت لایه‌های مذکور و در نهایت توجه به تبدیل این مکان به‌عنوان یکی از جاذبه‌های فرهنگی شهر قم، کاوش‌های باستان‌شناسی صورت‌گرفته در این مکان را به لایه‌های فرهنگی- استقراری عصر آهن I متمرکز نموده است. در این راستا، پس از اتمام هر فصل از کاوش، اقدامات حفاظتی از جمله کشیدن اندود کاهگلی بر روی بقایای معماری شناسایی‌شده صورت‌گرفته است. هم‌زمان با این فعالیت‌ها و به‌منظور حراست از عرصه محوطه، بخش‌هایی از این تپه با استفاده از فنس‌های فلزی و دیوارهای آجری محدود گردیده است. از دیگر اقدامات حفاظتی صورت‌گرفته در این مکان می‌توان به تعبیه یک اتاقک نگهبانی بر روی عرصه محوطه و درکنار لایه‌های کاوش‌شده عصر آهن اشاره نمود. با وجود این، بیش‌تر اقدامات حفاظتی انجام‌شده در محوطه قلی‌درویش در محدوده‌ای دیده می‌شود که در برگیرنده بقایای معماری شناسایی‌شده از عصر آهن I است؛ به‌گونه‌ای که اطراف این آثار با استفاده از دیوارهای آجری و یک درب فلزی محصور گردیده و

⁴ Sarlak, S. (2011)

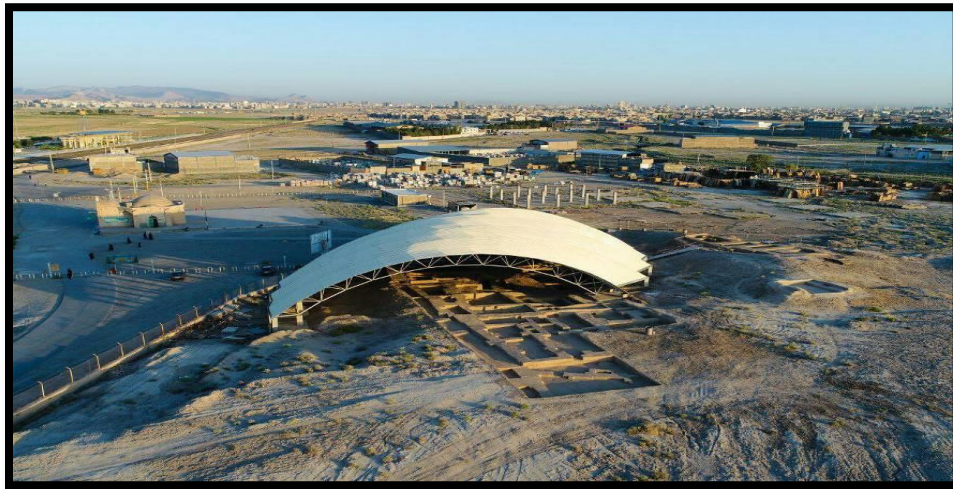
⁵ Sarlak, S., Aghili Niaki, S

¹ Sarlak, S., Rafiei, H

² Sarlak, S. (2008)

³ She'rbaaf

پوششی فلزی (موسوم به سازه‌های فضایی) بر فراز آن نصب شده است (تصویر ۵).

تصویر ۵. سایت موزه قلی‌درویش، عدم پوشش تمام فضای کاوش شده توسط سازه حفاظتی تعبیه شده (میراث آرکا، ۱۳۹۶)

درهنگام بازدید از آثار است. داخل این محدوده و بر روی آثار معماری این دوران، به منظور تردد بازدیدکنندگان و جلوگیری از تخریب آثار شناسایی شده توسط آن‌ها، مسیرهای هموار چوبی تعبیه شده است (تصویر ۶).

نکته مثبت سازه‌های فضایی به‌کاررفته در پوشش محوطه کاوش‌شده، استاندارد بودن آن‌ها از نظر استحکام در برابر باد و طوفان، جلوگیری از ورود نزولات جوی (برف و باران) به داخل محوطه و درنهایت عدم جلوگیری از تسلط دید بازدیدکنندگان

تصویر ۶. سایت موزه قلی‌درویش، مسیرهای چوبی برای حرکت بازدیدکنندگان (نگارندگان)

موفقیت‌های بیشتری دست یافت. به‌عنوان مثال، هنگام بازدید از تپه قلی‌درویش، آن چه که بیش از سایر موارد توجه انسان را جلب می‌کند، فقدان تابلوهای راهنما یا بروشورهایی است که در ارتباط با این محوطه اطلاعاتی اجمالی در اختیار

با وجود اقدامات و تلاش‌های صورت‌گرفته در ارتباط با تبدیل قلی‌درویش به یک سایت‌موزه پیش از تاریخی و فراتر از آن، یک جاذبه گردشگری فرهنگی، همچنان کاستی‌های فراوانی در این مسیر دیده می‌شود که با برطرف نمودن آن‌ها می‌توان به

۴- سایت‌موزه گوهرتپه

محوطه پیش از تاریخی گوهرتپه با وسعتی حدود پنجاه هکتار یکی از غنی‌ترین محوطه‌های باستانی استان مازندران است. این محوطه در فاصله دو کیلومتری شمال‌غربی شهر رستمکلا، قرار گرفته است (ماهفروزی^۱، ۸۰-۱۳۷۹). با استناد بر نتایج مطالعات باستان‌شناختی گوهرتپه، این محوطه در بردارنده استقرارهایی از دوره‌های مفرغ و آهن است. با این حال، گوهرتپه در طول دوره مفرغ میانی با وسعتی حدود پنجاه هکتار به بیش‌ترین حد وسعت خود رسیده بود. پس از این دوره تا پایان دوره مفرغ متأخر از وسعت استقرار در این محوطه کاسته شده که این روند به تدریج تا عصر آهن نیز ادامه داشته است. در نهایت، این محوطه در دوره آهن II و III، به‌عنوان یک گورستان مورد استفاده اقوام ساکن در منطقه قرار گرفته است (ماهفروزی^۲، ۱۳۸۲؛ ماهفروزی و پیلر^۳، ۱۳۸۸؛ ماهفروزی^۴، ۱۳۸۴؛ Piller et al. 2009; Sołtysiak & Mahfrozzi, 2008). امروزه، بقایای معماری و آثار فرهنگی شناسایی شده در جریان کاوش‌های باستان‌شناختی محوطه مذکور در قالب یک سایت‌موزه پیش از تاریخی در معرض دید علاقه‌مندان به مباحث حوزه میراث فرهنگی قرار دارد. در این راستا، پس از پایان هر فصل از کاوش‌های باستان‌شناختی گوهرتپه، به‌منظور تثبیت آثار شناسایی شده و سپس ارائه آن‌ها به بازدیدکنندگان، اقدامات حفاظتی اولیه از جمله اندود نمودن بقایای معماری به‌دست‌آمده از کاوش‌ها با استفاده از ملاط کاه‌گل صورت گرفته است. علاوه بر این، برای جلوگیری از تخریب بقایای معماری و دیگر آثار فرهنگی بخش‌های کاوش‌شده محوطه در اثر نزولات جوی، سازه‌های حفاظتی بر فراز آن‌ها نصب شد (ماهفروزی^۵، ۱۳۸۴الف). گذشته از اقدامات حفاظتی، در ابتدای مسیر بازدید از قسمت‌های کاوش‌شده، بنری حاوی اطلاعات کلی مرتبط با گوهرتپه نصب شده است تا اطلاعاتی

بازدیدکنندگان قرار دهد. گذشته از این، بازدید از قسمت‌هایی که آثار معماری عصر آهن I قرار دارد و در واقع بخش اصلی نمایان آثار فرهنگی محوطه است و به شکل گسترده‌تری مورد کاوش و حفاظت قرار گرفته است، بدون هماهنگی با اداره کل میراث فرهنگی استان میسر نیست. همچنین، درون فضاها، هیچ‌گونه تابلو یا اتیکتی که در خصوص این سازه‌ها، قدمت، کاربری و ارتباط آن‌ها توضیحی هرچند مختصر ارائه دهد، مشاهده نمی‌شود. گرچه پوشش فلزی این قسمت از استحکام مناسبی برخوردار است، لیکن تمامی سطوح کاوش‌شده در این بخش را پوشش نمی‌دهد و با توجه به محصورنمودن گوشه‌های این فضا، پرندگان با ساختن آشیانه در بخش‌هایی از آن موجب آلودگی این قسمت از محوطه می‌گردند (تصویر ۵). مسیرهای دسترسی تعبیه شده درون این محدوده مشخص نیز با استفاده از تخته‌های چوبی ایجاد شده است که به نظر می‌رسد چندان مقاوم نیستند. از موارد دیگری که فقدان آن در ارائه آثار فرهنگی تپه قلی‌درویش دیده می‌شود و دور از استانداردهای اولیه یک سایت‌موزه است عدم نمایش آثار به‌دست آمده از تپه، درون عرصه محوطه به بازدیدکنندگان است. به‌گونه‌ای که یک مکان مشخص با کاربری موزه جانبی حتی به‌صورت موقت نیز در کنار محوطه تعبیه نشده است تا بتوان آثار و یافته‌های به‌دست‌آمده از کاوش‌های مستمر این تپه را در معرض دید بازدیدکنندگان قرار داد. در نتیجه بازدیدکنندگان اندکی نیز که از این مکان دیدن می‌کنند، هنگام بازدید از محوطه قلی‌درویش تنها چند فضای معماری گنگ و بدون تابلوهای راهنما را مشاهده می‌نمایند. در بعد کلان‌تر، درون شهر قم و جاده‌های پیرامون محوطه جمکران هیچ‌گونه تابلوی راهنما و مسیر دسترسی محلی برای بازدید از این محوطه تعبیه نشده است.

⁴ Mahfrozzi, A. (2006b)

⁵ Mahfrozzi, A. (2006a)

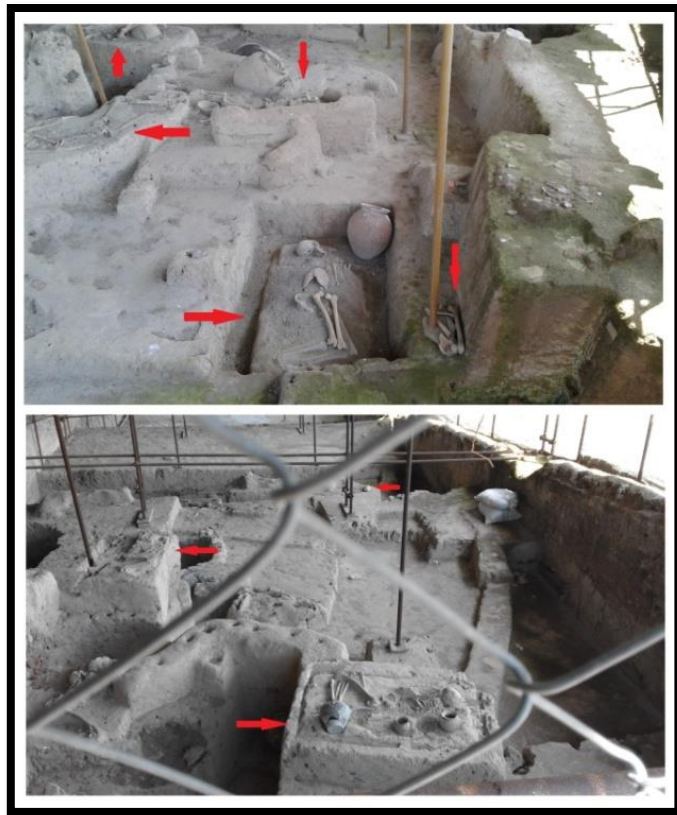
¹ Mahfrozzi, A. (2001-2002)

² Mahfrozzi, A. (2004)

³ Mahfrozzi, A., Piller, K. (2010)

از استحکام کافی در برابر وزش بادهای شدید برخوردار نیستند. گذشته از پوشش‌های مذکور، فنس‌هایی که در پیرامون کارگاه‌های کاوش کشیده شده‌اند نیز غیراستاندارد و نامناسب هستند؛ به‌گونه‌ای که در هنگام بازدید، مانع از دید مناسب بازدیدکنندگان می‌شوند. مسیرهای دسترسی تعبیه‌شده به‌منظور بازدید از بخش‌های کاوش‌شده در محوطه گوه‌رتپه نیز مسیرهایی یکنواخت با استفاده از مصالح غیراستاندارد هستند. از دیگر کاستی‌های موجود در ارتباط با سایت‌موزه گوه‌رتپه می‌توان به فقدان تابلوهای راهنما یا بروشورهایی اشاره نمود که می‌توانستند در ارتباط با این محوطه و آثار فرهنگی به‌دست‌آمده از آن اطلاعاتی در اختیار بازدیدکنندگان قرار دهند. علاوه بر این، درون فضاها، هیچ‌گونه تابلو یا اتیکتی که در خصوص بقایای معماری شناسایی‌شده، قدمت، کاربری و ارتباط آن‌ها با یکدیگر و همچنین تدفین‌های واقع در این بخش توضیحاتی ارائه دهند، مشاهده نمی‌شود. تدفین‌ها و اشیای قرار داده‌شده در داخل قبور مردگان، از دیگر یافته‌های گوه‌رتپه است که در این مکان به نمایش گذاشته شده‌اند. نکته‌ای که در ارتباط با این آثار باید بدان اشاره نمود این است که غالب این تدفین‌ها و اشیای اهدایی قبور به‌صورت مولاژ و بازسازی‌شده هستند. با این حال در بازسازی‌های صورت‌گرفته نشانی از ساختار گورها دیده نمی‌شود و چیدمان بقایای اسکلت‌های انسانی و هدایای قرار داده‌شده در آن‌ها نیز آشفتگی و نامنظم است (تصویر ۷).

هرچند مختصر در خصوص آثار شناسایی‌شده از این مکان در اختیار گردشگران قرار دهد. در ابتدای ورودی اصلی کارگاه کاوش گوه‌رتپه، دو کانکس نگهبانی به منظور حفاظت از این مکان و همچنین فروش بلیط بازدید از محوطه تعبیه شده است. با وجود اقدامات و تلاش‌های انجام‌شده در جهت تبدیل گوه‌رتپه به یک سایت‌موزه باستان‌شناسی، همچنان کاستی‌های فراوانی در این مسیر دیده می‌شود. درواقع، می‌توان این‌گونه بیان داشت که فعالیت‌های صورت‌گرفته، متناسب با ظرفیت‌های محوطه و جایگاه آن در ترویج گردشگری فرهنگی در منطقه نبوده است. گوه‌رتپه به‌عنوان محوطه‌ای باستانی واقع در کنار جاده ساری- گرگان (و بالعکس)، کاملاً در دسترس مسافران این راه قرار دارد. با این حال، با وجود نزدیکی این محل به جاده اصلی، امکانات حمل و نقل مناسب در ورودی محوطه وجود ندارد. علاوه بر این، به دلیل رشد زیاد پوشش گیاهی در اطراف ورودی محوطه در برخی از فصول سال، شناسایی آن از جاده اصلی دشوار است. این درحالی است که تابلوی راهنمای تعبیه‌شده در ورودی محوطه، از نظر شکل ظاهری و اندازه، نامناسب، ناخوانا و ناهماهنگ با محیط پیرامون است. برنامه‌ریزی‌های صورت‌گرفته در راستای ارتقای وضعیت حفاظتی و مرمتی محوطه و آثار فرهنگی محوطه گوه‌رتپه نیز به‌صورت اصولی اجرا نشده است. در این زمینه می‌توان به پوشش ایرانی‌تبار نامناسب و غیراستاندارد ایجادشده بر روی فضاها، کاوش‌شده اشاره نمود. این سقف‌ها، گذشته از خللی که در زیبایی بصری محوطه ایجاد می‌نمایند،

تصویر ۷. سایت موزه گوهرتپه، شیوة قرارگیری تدفین‌ها و فنس‌کشی نامناسب (نگارندگان).

۴ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

همان‌گونه که ذکر گردید، براساس رویکرد جهانی مدیریت میراث فرهنگی برای تبدیل یک محوطه باستان‌شناسی به سایت موزه می‌بایست برنامه‌های مدون میان‌مدت و بلندمدتی در نظر گرفته شود که براساس آن، اقدامات حفاظتی و مرمتی اولیه به صورت مستمر انجام گیرد. بر این اساس لازم است که در هر سایت موزه تمامی معیارهای مشخص شده برای یک سایت موزه استاندارد از قبیل استحکام بخشی بقایای معماری و سامان بخشی یافته‌ها، نمایش و تفسیر مناسب آثار فرهنگی برای عموم مردم در مکان اصلی خود، شناسنامه دار بودن آثار، وجود آزمایشگاه‌های حفاظت و مرمت در محل، وجود امکانات رفاهی و خدماتی برای بازدیدکنندگان، تهیه بروشورها و تابلوهای راهنما و ارائه اطلاعات کلی محوطه، تعبیه مسیرهای دسترسی استاندارد، مسقف نمودن محوطه کاوش شده با مصالح مناسب

و هماهنگ با محیط، ایجاد انبار در محل برای نگهداری از یافته‌ها، در نظر گرفتن مکانی به منظور مرکز اسناد محوطه جهت انجام مطالعات پژوهشی محققانی که به این مکان مراجعه می‌کنند، برقراری نمایشگاه‌های دائمی و موقت و تأسیس موزه‌های جانبی به منظور نمایش آثار، برپایی کارگاه‌های آموزشی و استفاده از راهنمایان متخصص برای افزایش سطح دانش عمومی بازدیدکنندگان، استخدام نگهبان و تعبیه سیستم امنیتی مناسب و پایدار در طول سال برای حفاظت از محوطه رعایت گردد. از سوی دیگر، با در نظر داشتن این نکته که محوطه‌های باستانی با گذشت زمان با خطر تخریب مواجه می‌گردند، ضروری است تا با کنترل تخریب‌ها و اتخاذ برنامه‌های حفاظتی مستمر به همراه سامان بخشی محوطه در بازه‌های زمانی گوناگون، روند آسیب‌ها و تخریب‌های صورت گرفته را کاهش داد. شناخت کافی از نیازهای یک محوطه، در برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته جهت حفاظت و

است. در بازدید از این محوطه‌ها، ضعف‌های مدیریتی و فقدان اتخاذ برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت حفاظتی برای این سایت‌موزه‌ها به‌وضوح مشاهده می‌شود. همچنین کاستی‌های موجود در بخش‌های مختلف اجرایی سایت‌موزه‌ها، عدم نظارت و کنترل دوره‌ای اقدامات انجام‌شده توسط سازمان‌های ذی‌ربط را نشان می‌دهد. نامناسب بودن مسیرهای دسترسی تعبیه‌شده برای بازدیدکنندگان از نظر نوع مصالح و کیفیت، نبود تابلوهای راهنمای مفید و قابل‌درک برای بازدیدکننده جهت ارائه اطلاعات مختصر این محوطه‌ها، عدم حضور راهنمایان متخصص، استاندارد نبودن سازه‌های استفاده‌شده برای مسقف‌نمودن بخش‌های حفاری‌شده (به استثناء محوطه قلی‌درویش که به نسبت دیگر سایت‌موزه‌های پیش از تاریخی ایران از سازه مناسبی برخوردار است) و نامناسب بودن شیوه‌های استحکام‌بخشی بقایای معماری و دیگر آثار بخشی از ضعف‌های موجود در مدیریت سایت‌موزه‌های پیش از تاریخی معرفی شده در نقاط مختلف سرزمین ایران است. گذشته از این، اطلاع‌رسانی نامناسب درخصوص سایت‌موزه‌های پیش از تاریخی ایران در کنار شیوه‌های سنتی ارائه آثار به عموم مردم موجب گردیده تا یکی از اهداف اصلی ایجاد آن‌ها که افزایش آگاهی ساکنان جامعه از میراث فرهنگی خویش و در نتیجه جلب مشارکت عمومی مردم در جهت حفاظت از این منابع ارزشمند است، محقق نگردد.

مرمت آن و همچنین بازبینی اقدامات انجام‌شده در این زمینه و کاهش آسیب‌های وارده بر محوطه و آثار موجود در آن، الزامی است. برای دستیابی به این هدف می‌بایست از متخصصین این امر به منظور کنترل موارد مذکور استفاده نمود تا با شناسایی نقاطی از سایت‌موزه‌ها که در معرض تخریب قرار گرفته‌اند، به‌صورت طولانی‌مدت حفاظت اصولی در آن‌ها صورت پذیرد. با توجه به معیارهایی که پیش‌تر برای سایت‌موزه‌ها ذکر گردید، می‌توان این‌گونه اظهار داشت که این اصول تا حد زیادی در سایت‌موزه‌های پیش از تاریخی کشور رعایت نمی‌گردد؛ درواقع، به استثناء سایت‌موزه شهر سوخته که به ثبت جهانی نیز رسیده است، سایر سایت‌موزه‌های بررسی‌شده، در قالب یک اثر ملی به ثبت رسیده‌اند و تنها دارای عنوان سایت‌موزه هستند. بنابراین، سایت‌موزه‌های مذکور تنها محوطه‌های باستانی کاوش‌شده‌ای هستند که با انجام اقدامات اولیه حفاظتی از جمله ایجاد اندود کاهگلی روی بقایای معماری شناسایی‌شده از آن‌ها و همچنین احداث سازه‌های حفاظتی ناپایدار بر روی این آثار، به‌عنوان یک سایت‌موزه معرفی گردیده‌اند. توضیح این نکته ضروری است که با توجه به رویکرد جهانی مدیریت میراث فرهنگی و همچنین استانداردهای بین‌المللی سایت‌موزه‌ها، بهترین روش حفاظت و نمایش منابع میراث باستانی، ارائه این آثار در محل است. این درحالی‌است که نمایش آثار به‌دست‌آمده از بیشتر این محوطه‌ها در ایران در محلی که از آن شناسایی گردیدند انجام نگرفته

References

- Afkhami, B. (2017). *Applied Archeology; A Strategy for Developing a Resistance and Knowledge-Based Economy in the Cultural Heritage of the country*. National Education Congress of Iran (Vol. 1) (No.1). (In Persian).
- Baram, U. (2008). *Tourism and Archaeology*. New College of Florida. Sarasota. FL. USA. Elsevier Inc. 2131-2134.
- Benali Aoudia, L., & Chennaoui, Y. (2017). The Archaeological Site of Tipasa, Algeria: What Kind of Management Plan?, *Conservation and Management of Archaeological Sites*, 19 (3), 173-196, DOI: 10.1080/13505033.2017.1348853.
- Birch, B. A. J. (2006). PUBLIC ARCHAEOLOGY AND THE CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT INDUSTRY IN SOUTHERN ONTARIO. A thesis submitted to the Faculty of Graduate Studies and Research in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts. *Department of Sociology and Anthropology Carleton University*. Ottawa. Ontario.
- Brighton, S. A. (2011). *Applied Archaeology and Community Collaboration: Uncovering the Past and Empowering the Present*. *Human Organization*, 70 (4), 344-354.
- De la Torre, M., & Maclean, M. (1999). *Mediterranean Archaeological Heritage*. *the Getty Conservation Institute* (vol. 12) (No. 2).
- Downum, Ch. E & Price. L. J. (1999). *Applied Archaeology*. *Human Organization*. Vol. 58. No. 3.
- Fardanesh, F. (2015). Management and preservation of world heritage in university education. *Soffeh Journal*, 64(1), 95-100. (In Persian).
- Fars news (2015). The first phase of organizing the site museum of the ancient site of sialk, Kashan. Restored in 26 Aban,1393. According to Sarmadian. Retrieved from : <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13930826000508#sthas.h.QDbLkS0i.dpuf> (In Persian).
- Ghirshman, R. (1938). *Fouilles de Sialk, près de Kashan 1933, 1934, 1937*. Musée du Louvre. Department des Antiquités Orientales. Paris, (vol. I).
- Ghirshman. R. (1939). *Fouilles de Sialk, près de Kāshān 1933, 1934, 1937*. Librairie Orientaliste Paul Geuthner. Paris. Vol.II.
- Girshman, R. (2001). *Sialk Kashan*. (A. Karimi, Trans.) (1th. Vol). Cultural Heritage Organization of Country. Tehran. (In Persian).
- GPMAR (2000). *Guidelines for Preparing Cultural Resources Management Archaeological Reports Submitted to the Historic Preservation Office*.
- ICOMOS. (1990). *International Charter of Archaeological Heritage Management drawn up in 1990*. International Council on Monuments and Sites (ICOMOS). (S. Cheraghchi, Trans. 1391). (In Persian).
- Jameson, J. H. (2008). *Interpretation of Archaeology for the Public*. *Encyclopedia of Archaeology*. 1529- 1543. Academic Press. New York.
- Javari, M. (2017). Determining the area and suggesting the privacy of the ancient site of Sialk. *Fifteenth Annual Conference of Archeology of Iran*. By H. Choobak, 86-93. (In Persian).
- Kayhanpour, M., Shahriari, E., Behrouz, M., Nikbar, M., Khajedargi, M. (2018). *Review of Shahr-e-Sookhteh site museum design*. General Directorate of Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism of Sistan and Baluchestan Province. (In Persian).
- Kleiss, W. (1983). *Khowrabad und Djamgaran, zwei vorgeschichtliche Siedlungen am*

- Weststrand des Zentraliranischen Plateaus. *Archäologische Mitteilungen aus Iran*. Band. 16: 69-103.
- Lipe, W. D. (2009). *Archaeology Values and Resource Management*. 41-63.
- Mahfrozi, A. (2001-2002) Report of the study and identification program of the east of Mazandaran province. *Library archive of the General Directorate of the cultural heritage, handicrafts and tourism of Mazandaran province* (unpublished). (In Persian).
- Mahfrozi, A. (2004). Preliminary report of archaeological studies and excavations in Eastern Mazandaran. *Archaeological reports*, (2). Tehran: Cultural Heritage Organization. (In Persian).
- Mahfrozi, A. (2006b). Archeology of the southwestern Caspian Sea: Eastern Mazandaran. *The articles of the second Conference of Young Iranian Archaeologists*. Tehran: General directorate of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts Organization. (pp. 51-67). (In Persian).
- Mahfrozi, A. (2006a). Preliminary report of Gohar Tepe archaeological excavation. *Abakhtar Journal*, 3 (11 & 12) (In Persian).
- Mahfrozi, A., Piller, K. (2010). Gohartepoh is a large Bronze Age settlement on the edges of the south and the southeast of the Caspian Sea. *Abstract of the articles of the third International Conference on Bronze Age Cultural Relations of Central Asia*. Ramsar. (In Persian).
- Malek Shahmirzadi, S. (2003). *Silk Ziggurat*. Cultural Heritage Organization. Research Assistant. Iranian Center for Archaeological research. Tehran. (In Persian).
- Mirahmadi, Z. (2012). Tourism, preservation of cultural and archaeological heritage. *Maah-e-Honar Monthly*, 151, 44-45. (In Persian).
- Nokandeh, J. (2010). Neue Untersuchungen zur Sialk III-Periode im zentraliranischen Hochland: auf der Grundlage der Ergebnisse des "Sialk Reconsideration Project". Berlin.
- Pearce, S. M. (1993). "Museum Archaeology", in J. Hunter and I. Ralston (eds.). *Archaeological Resource Management in The UK: An Introduction*. Stroud: Sutton. 232-42.
- Piller, C. K., Mahfrozi, A., Bagherpour, N., Neumann, T., Ogut, B. (2009). First preliminary report on the joint Iranian-German excavations at Gohar Tappe. Mazandaran. Iran. AMIT 41. 1-33. Berlin.
- Rahimipour Sheikhaninejad, M. A., Mudaberi Lifshagard, H., Rahbar Hashemi, M. M., Shadpour, M. (2015). Feasibility study of constructing the site museum of the historical-ancient village of Buyeh in Amlash city using a SWOT analytical model with tourism approach. *Geographical perspective in human studies*, 9 (26), Spring 1393, 141-163. (In Persian).
- Renfrew, C., Bahn, P. (2005). *Fundamental Concepts in Archaeology*. (A. Pourfaraj., S. Adili, Trans. 1390). Tehran: Samira Publications. (In Persian).
- Sajjadi, S. M. S. (2003). "Archaeological report: Sistan and Baluchistan project". in IRAN, XLI, pp. 21-97.
- Sarlak, S. (2008). The primary report of the fourth excavation season in Gholi Darvish site of Jamkaran - Qom. Bahman and Esfand 1385. *Archaeological reports*, 7, 189-208. (In Persian).
- Sarlak, S. (2011). *The seven thousand year-old culture of Qom, the Archaeological excavations of Gholi Darvish site of Jamkaran-Qom*. (1th Ed). Naghsh Publications. (In Persian).
- Sarlak, S., Aghili Niaki, S. (2006). Architectural techniques and metalworking Technology in settlement communities of Iron Age I and II of Gholi Darvish site of

- Jamkaran-Qom. *Asar scientific, technical, artistic quarterly*, 26 (38 & 39), 124-161. (In Persian).
- Sarlak, S., Rafiei, H. (2019). Gholi Darvish site excavations (Seasons 11 & 12). *The Reports of the Sixteenth Annual Archaeological Conference of Iran*. Tehran. 269-271. (In Persian).
- Seyyed Sajjadi, S. M. (2019). The report abstract of the excavations of Shahr-e-Sookhteh in 1396. *The reports of the Sixteenth Annual Archaeological Conference of Iran*. Tehran. 280-281. (In Persian).
- Shackley, M. (1997). Tourism and the management of cultural resources in the Pays Dogon, Mali. *International Journal of Heritage Studies*. 3 (1), 17-27.
- Shafernich, S. M. (1993). On-Site Museums, Open-Air Museums, Museum Villages and Living History Museums: Reconstructions and Period Rooms in the United States and the United Kingdom. *Museum Management and Curatorship*, 12, 43-61.
- She'rbaaf, M. (2014). Evaluating the reasons for not attributing the site of Gholi Darvish to the Median period. *Pajoohesh-e-Honar scientific- promotional biquarterly*, 3(6), 79-90. (In Persian).
- Sołtysiak A., & Mahfrozzi A. (2008). Short Field-work Report: Gohar Tepe and Goldar Tepe (Iran), seasons 2006-2007. *Bioarchaeology of the Near East*, 2, 71-77.
- Stanley Price, N. (2002). *Preservation and restoration in archaeological excavations* (M.H. Mousavi, Trans.) (2th ed). Tehran: University of Arts. (In Persian).
- Tosi, M. (1983). *Prehistoric Sistan*. IsMeo. Rome.
- Willems, A., & Dunning, C. (2012). Solving the puzzle; the characteristics of archaeological tourism. *ArchaeoConcept / ArchaeoTourism*. Switzerland, 68-71.
- Yahyazadeh Ahmadi, Ameneh. (2019). Evaluating Performance of Prehistoric Site Museums with the Archaeotourism Approach (Case Study: Site Museum of Gohar Tepe, Rostam Kola, Behshahr). Master thesis. Faculty of art and architecture, Mazandaran University. (Not published).